

kialakításuk kifejezetten díszes volt. Ládaformájú, magas lábakra állított, jellemzően nem hordozható ¹²⁴díszes szekrényekről és almáriumokról emlékeznek meg. Talán innen eredhet az a tény, hogy *szekrény* szavunk végül is elsősorban a rögzített, „mozdíthatatlan” egy és kétajtós ruhatárolókhoz kapcsolódott, miután a ládaforma végleg idejelműlttá vált. A 15. századból származó *ruhásszekrényeket* ábrázoló képek ¹²⁵vizsgálata óvatosságra int, úgy tűnik, ezek inkább egy ajtós, vagy két egymás felett, egyfelé nyíló keskenyebb szekrények voltak. Megmaradt példányai Lienzből ¹²⁶és Trierből ¹²⁷ismertek. Ide tartozhat egy igen érdekes, egyszerű kialakítású darab, melyre dr. Berke Márta hívta fel a figyelmet. A gótikus zárral rendelkező kétajtós tölgyfa szekrény a Kolozsvári Történeti Múzeum raktárában lelhető fel.

A szélesebb változatok a lakószobákban talán később, a 16.-17. században terjedtek el, bár a reneszánsz ¹²⁸és kora barokk stílusú szekrények használati helyéről nem közölnek adatokat.

A főúri rezidenciák könyvtárainak és kincstárainak berendezése is hasonló szerkesztésű bútorokból tevődött össze. A könyvtárszekrények sajátossága lehet, hogy nemcsak a kötetek tárolását, hanem az olvasást is lehetővé kellett tenniük. Mátyás királynak felül 3 sorban nyitott polcos, függönyökkel takart, alul zárt könyves szekrénye volt. Naldo Naldini (1439-1520) humanista leírása szerint a polcokra kötéstáblájukra fektetve kerültek a könyvek, a nagyobbak az alsó szekrényben kaptak helyet. A drága kéziratokat aranyos-bíbor függönyök védték a portól. A könyves szekrényeket intarziával díszítették toszkán mesterek ¹²⁹. Hasonló kialakítású lehetett a Segesvári Városi Múzeumban őrzött 15. század végi darab. Basa Tamás erdélyi főkapitány tulajdonát képezte az a könyves szekrény, melynek rácsos ajtaja a sepsiszentgyörgyi

¹²⁴ Erre enged következtetni az is, hogy a Szerencsi-egyébként lakott - várban említett egyetlen láda „*urunk őnagysága*” házában azaz lakószobájában volt, s „lábos, öreg” néven említették. Talán éppen rögzítettsége, azaz épülethez tartozósága okozta, hogy bevették a várhoz tartozó ingóságok felsorolásába.

¹²⁵ Jánosrét, Szent Miklós főoltár 1476. Budapest, Nemzeti Galéria 53.913.11 ltsz.

Christus Simon házában Nürnberg, German Nationalmuseum, Inv.-Nr. Gm 1463.

¹²⁶ 1400-1500, Linz, Oberösterreichisches Landesmuseum, 190×100×51 cm

¹²⁷ 1500, Trient, Castello Buonconsiglio Adlerturm 200×105×58 cm

¹²⁸ Felső-magyarországi kétajtós szekrény IMM 60.475.1,

¹²⁹ Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet. Magvető könyvkiadó Bp., 1985. 415. old.

Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményében található, 1642-ből származik. Lécrácsos ajtaja mögött láthatóak maradtak a kincsek. Hasonló megoldású szekrények használatára engednek következtetni a nyírbátori, reneszánsz stallum faberakásos háttámláján (1511) látható szekrényimitációkon.

KÖNYVSZEKRÉNY OLVASÓPOLCCAL 15. SZÁZAD VÉGE. SEGESVÁRI VÁROSI MÚZEUM.
FRANKÓ, 17. SZ. VÉGE. ESZTERHÁZY KINCSTÁR SZÁMOZOTT SZEKRENYEI.

BASA TAMÁS KÖNYVSZEKRÉNYE 1642. SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM
NYÍRBÁTORI RENESZÁNSZ STALLUM FABERAKÁSOS HÁTTÁMLÁJA 1511.

Alacsony szekrények

Létezett egy kisebb, szinte láda méretű változat is¹³⁰, melyeket gyakran ablakok alá (ablakfülkékbe?) helyeztek. Egy ajtó párral rendelkezett, két oldalt hasonlóan fogantyúval látták el, mint a ládákat, magassága viszont azokét meghaladta, 120-130 cm magas, és 130-160 cm széles volt. Alsó részébe gyakran rejtettek fiókokat.

¹³⁰ 1550 Berakással díszített szekrény IMM 71.29.I., alacsony kétajtós szekrény a Vépi kastélyból, Sárovar. 17. sz. Krasznahorkai vár, 17. sz.-i alacsony szekrénye.

ALACSONY SZEKRÉNYEK

NAGYTÉTÉNYI KASTÉLYMÚZEUM, SÁRVÁRI VÁR, KRASZNAHORKAI VÁR.

Fiókos szekrények

Almáriumok vagy ládácskák készülhettek sok fiókkal is. A kihúzható fiók a 16. századi ládák lábazati részén tűnik fel először a magyar anyagban¹³¹ vélhetően itáliai mintára, később a levelek számára sajátos, sokfiókos szekrénykéket használtak. Ezek előállításában az Európa szerte híres nürnbergi és augsburgi asztalosműhelyek jártak az élen. A kezük alól kikerülő berakásos, faragott műremek a legdrágább import bútorok közé számítottak. Hazai készítésű bútorokon a késmárki ládák mellett a 17. századi ládák, és az olaszlábas asztalok kávéjában találkozunk ezzel a megoldással, ám ezek a fiókok meglehetősen nagyok. Apró, sokfiókos szekrények itthoni készítéséről nem tudunk.

Fülkagylós láda 17. század vége. Lábazatában két fiók található.

Leveles szekrény 17.sz.d. első fele. Jávor, topolya, habos kőris és madárjávor borítás MNM.

3.1.1 POHÁRSZÉK

A pohárszék az ebédlőpalota tartozéka volt, ezért szinte kizárólag nemesi rezidenciákban fordult elő. Háztartásonként egy-két darabot készítettek, többnyire egyedi megrendelésre. Mivel elsősorban a reprezentációt szolgálta, díszes kivitele, címeres díszítése gyakori¹³² volt. A nagytermek állandó berendezési tárgya, ugyanakkor ideiglenes formáját is ismerték, nagyszabású ünnepek alkalmából egyszerűbb kivitelű darabokat is készíthettek.

Európa-szerte több típusa alakult ki, a különbség mindenhol a rá kirakható gazdag ötvösrekek számában volt. Minél több emelettel bírt az emelvény, annál több tárgyat lehetett rajta megmutatni. Úgy tűnik, nálunk eleinte az Itáliából ismert patyolatvászonnal takart, több emeletes változat honosodhatott meg. Bár Mátyás esküvőjén 12 lépcsős darabról is tudunk, ezeket valószínűleg ideiglenesen állították fel,

¹³¹ Késmárki intarziás láda, MNM 42/1929

¹³² Nagysajó 1681: Muzsikálószték mellett „nagy, öreg, a padlást érő pohárszék van csinálva, négy rend pohároknak való keresztrefesz. Teteje csipkés és gombos deszkából csinálva, egy feje galamb a tetején és az Apafi címer reáírva.”

„hétköznapi” használatra két-három lépcsős, ám az enteriörhöz illő díszes változatot készítettek.

A pohárszék rekonstruálásához az ábrázolások rendkívül sokat segítenek: látszik, hogy az asztal terítőkkal megegyező anyaggal borították be. Mivel gyűrődés, ránc nem látszik rajta¹³³, valószínű hogy pontosan a bútordarabra szabták. Belső szerkezetére csak egy kép tesz utalást¹³⁴, ahol a takaró lepel alól „kilóg” egy kissé a szerkezet. Itt látszik, hogy függőlegesen állított, egymás mellé sorolt, alul vízszintes elemmel összefogott deszkákból áll. Elülső nézetét nem látjuk. További támpontot a kissé későbbi korú lépcsős itáliai kredenciák¹³⁵ adnak. Feltételezhető, hogy alapja eredetileg is egy láda volt, melyre megfelelő méretű, de különálló lépcsőket helyeztek. Ugyancsak feltételezhető hogy ez a „láda” a széles körben elterjedt elől nyitható változat volt. Ilyen előlről nyíló, városképes „ládát” őriznek a Nagytétényi Kastélymúzeumban. A katalógus leírása alapján egy négyajtós szekrény alsó része lehetett, én azonban más funkcióját is el tudom képzelni. Salzburgban őriznek egy arányaiban és díszítésmódjában hasonló kialakítású szekrényt, melynek felső részén jól látható két hasáb alakú folt, mely arra utal, hogy felépítménye is volt, így pohárszékként is szolgálhatott.

A SALZBURGI KÉTAJTÓS ALACSONY SZEKRENYKE TETEJÉN FELÉPÍTMÉNY NYOMA LÁTHATÓ. A NAGYTÉTÉNYI KASTÉLYMÚZEUM 16. SZÁZADI SZEKRENYE ESETLEG HASONLÓ FUNKCIÓT SZOLGÁLHATOTT KI: POHÁRSZÉK LEHETETT.

A 17. századból többnyire emeletes, rekeszes, párkányos, esztergályozott orsóoszlopokkal díszített, néha fiókos változatait említik. A leírások alapján tartozéka lehetett az alsó, ajtóval zárható rész, melyben az abroszokat tárolták. A felső részről eltűntek a lépcsők, helyüket egyre gyakrabban polcok vették át. Összetett, gazdagon díszített bútor, jellegénél fogva igazi asztalos mesterremek lehetett egy-egy darab. Felépítmény nélküli, előlről ajtóval, s néhány fiókkal rendelkező változata volt a kredenc.

¹³³ Apollonio di Giovanni, Dido és Aeneas lakomája, cassone. Hannover, Niedersächsisches Landesmuseum, 1450 körül.

¹³⁴ Didó mester: Odysseus kalandjai. Kelengyeláda festmény.

¹³⁵ Észak Itáliai (velencei) kredenc, Firenze, Museo Bardini.

3.2 ASZTALOK: IDEIGLENES ÉS RÖGZÍTETT ASZTALOK

Érdeemes egy kissé rácsodálkozni asztal szavunk eredetére, hiszen ebből ered az asztalos kifejezés, minden egyéb bútort előállítójaé. Asztalos készíti az ágyat, a szekrényt, majd idővel az ajtót, az ablakot is. Innen kapta nevét az asztalos szerkezet is, megkülönböztetve az ácsszerkezettől. Az asztal nem finnugor eredetű szó, hanem szláv átvétel, a *'asztolj'* magánhangzókkal meglágyított változata. A szó maga pedig a *asztaty* azaz állni igéből származik (trónszék, szék, asztal jelentésben is használták). Tehát az a lapos valami, amire a kárpát-medencei szlávok rátették az edényeiket, felemelte, kiemelte azokat a föld színétől. Ugyanez az angolban *table*, mely a latin *tabula* (deszka) szóból ered, míg a német *Tisch* a görög *diskos* (kerek lap) szóra vezethető vissza. A mi asztal szavunk tehát a felállított bakokra támasztott asztallapot jelenti, melynek a középkorban igen szép és elterjedt változatai voltak ismertek.

A tárgyalt korban az asztaloknak háromféle szerkezeti változata terjedt el, és ezek még további altípusokra tagolódnak. Az első – melynek felépítése szinte szó szerint megegyezik az „asztal” jelentésével a bakos típusú asztal. Lényege, hogy két, önmagában is megálló bakra helyezték rá a teljesen független asztallapot, így az gyorsan felállíthatóvá illetve elbonthatóvá vált. (vö. asztalt bontani kifejezésünkkel. A középkori nagy lakomák után szó szerint asztalt bontottak, és kezdődhetett a tánc.)

A megmaradt asztalaink a 15.-16. századból kivétel nélkül *fiókos*, *bölcsős asztalok*, melyek a szintén szétszedhető, bárhol felállítható deszkalábú asztaloknak továbbfejlesztett változatai, de még sokáig magukon viselték a szétszedhetőséget biztosító jegyeket. Jellemzőjük, hogy az asztal lapja többnyire közelít a négyzetes formához. A késő középkori polgári, kishemesi lakószoba ábrázolásokon látható asztalok a szoba közepén, vagy a sarkában, a falakhoz állított székek elé kerültek. A magyarországi reneszánsz lakberendezési szokásokat konzerváló paraszti szobaberendezésben az asztalnak kitüntetett és szokásrend által szabályozott helye van a szobában. Az asztalhoz ülés rendje is kötött.

Egy háztartásban azonban több asztalt is használhattak. A legfontosabb része volt az ebédlőpalotának, és az ebédlőpalota nélküli lakások nappali tartózkodásra szolgáló kályhaszobáinak is. Étkezéshez fehér asztalterítővel takarták le, melyet kék szedetttes csíkokba rendezett minta díszített. Azonos kivitelű asztalokat használtak gyakran

íróasztalnak is, de ekkor csomózott keleti szőnyeggel terítették le, később posztóval vonták be. A bölcös, illetve fiókos asztalok vélhetően a fontos iratok tárolására is használatosak voltak, ezért az íróasztal funkcióhoz inkább ezek köthetők.

A 17. századi inventáriumokban is az ülőbútorokon kívül szinte minden lakószobában található egy-egy asztal, de ugyanúgy nagy számban használták a kiszolgáló helyiségekben, és néhányat raktárakban is. Kivitelükre nézve meglehetősen nagy változatosságot mutatnak. Az úri szobában állók jelzői: hosszú, kerek, nyolcszegű; ládás, fiókos, olaszlábas, párkányos, keresztlábas; fekete, gyöntáros, cifrázott, rakott, hársfa, fehér, festett, gyalult; kék posztóval bevont, egybenjáró. A kiszolgáló helyiségekben levők: négyszögű, fenyődeszka, keresztlábon álló, tábori, paraszt, vágó, két szál deszkából álló, cővekeken álló, széles, fehér, stb. Újabb típusú asztalok is ekkor jelentek meg, az olaszlábas asztal kifejezés mögött az esztergában metszett, faragott, lécvázaz szerkesztésmódú asztalok bújnak meg.

3.2.1 BAKOS ASZTAL

A sokszor díszes asztal az egyszerű, bakos asztalok „családjába” tartozik. Széles nagy lapja bármikor leemelhető volt¹³⁶, így az asztalok elbontásával a lakomatermet pillanatok alatt át lehetett alakítani táncteremmé. Általában csak egyik oldalához ültek, (helyet adva a felszolgálásnak) így oldala szabad maradt, lehetőség nyílt a terpesztett asztallábak közötti háromszögű rés díszes, egyedi kiképzésére. A szék/pad felőli oldalon elég volt egy szál vékony lábat elhelyezni, innen a típus megjelölése: háromlábú bakos asztal. Hazánkban meglehetősen a Képes Krónika Zách Felicián merényletét ábrázoló iniciáléja tanúskodik, de számtalan inventáriumban találkozunk az asztal lapjával vagy a nélkül történő összeírásával is. A bakos asztalok nyújtottabb, 1:2, 1:3 arányúak is lehetek. Mátyás esküvőjén 12 lépés, azaz mintegy 10 méter hosszú asztalhoz ültették a legelőkelőbbeket. Apor Péter feljegyzéseiből úgy tudjuk, hogy az erdélyi magyarok lakomák alkalmával inkább több, rövidebb asztalhoz ültek le, nem osztották meg annyi emberrel az asztalukat, csak az ebédjüket¹³⁷. A bakos asztal azonban nemcsak úri háztartásokban jelenhettek meg. Az egyszerű, becsapolt lábú asztalbakokra fektetett deszkák a legegyszerűbb megoldást biztosíthatták bármely lakókörnyezetben. Az asztal lapja egyszerű, hevederes, fejelőléces deszkalap¹³⁸ lehetett, előkelőségét csak a nemesebb faanyaghasználat jelezte. A bak anyaga lehetett diófa, vagy tölgyfa, felső része vaskos, mindkét végén szépen faragott gerenda volt, melybe a három masszív láb csatlakozott csapolt kötéssel. A két terpesztett láb és az azt összekötő vízszintes, fűrészelt díszítésű elem közötti háromszögletű mezőt áttört díszítésű, dúsan faragott mérműves falemez tolthette ki, mely filigrán könnyedséget kölcsönzött a baknak. A hátsó láb jóval egyszerűbb kialakítású volt, alul egy vízszintes elem kötötte össze a díszes előlappal. Egyszerűbb változatainál a lábak közötti merevítő akár el is maradhatott, az ábrázolások alapján a hasított, lefelé kissé szélesedő lábkialakítás lehetett divatban.

Az asztallap anyaga is a megrendelő igényeitől és pénztárcájától függött, de nem igényelt túlzottan igényes kialakítást, hiszen minden esetben letakarták díszes

¹³⁶ Három majom bakos asztalt állít fel, Német festett üvegablak, 1480-1500. Metropolitan. Museum of Art, New York,

¹³⁷ Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Bukarest, 1978. Apor Péter (1676-1752) a 18. században élt, a 17. századra vonatkozó visszaemlékezései inkább Erdélyre vonatkoznak, és többek szerint csak fenntartásokkal használhatóak.

¹³⁸ Szőlőlugast és felboruló asztalt ábrázoló francia illusztráció: Abraham Bosse: Ősz. 17. sz. közepe Tours, Musée des Beaux-Arts.

asztalterítővel. 3 darabnál nem több, simára gyalult felületű tölgyfa deszkából készült, melyet kézzel készített hevederekkel és/vagy két végén egy-egy széles fejelőléccel erősítettek meg. Szélessége a visegrádi rekonstrukció tanulsága és a képi ábrázolások tanulmányozása alapján 60 -70 cm körül mozoghatott.

Étkezőasztalként egész Európában elterjedt volt, de gyakran íróasztalként is használták. Polgári otthonokban gyakran a kandalló elé felállítva látjuk, ideiglenes asztalként¹³⁹.

MAJMKOK BAKOS ASZTALT ÉPÍTENEK ÖSSZE 1480-1500. Német üvegfestmény, Metropolitan Museum for ArtThe Cloisters Collection.

ANDREA DE LITO: LUKÁCS EVANGÉLISTA. Atri, Sta Maria Assunta Katedrális 1477-81.

ZÁCH FELICIÁN MERÉNYLETE. Iniciálé a Képes Krónikából 1360 körül. Bakos asztal magyar vonatkozású ábrázolása.

3.2.2 DESZKALÁBÚ ASZTAL

Szétszedhető deszkalábú asztal

Ez a könnyen szétszedhető asztalok egy másik családjából fejlődött ki, de szétszedhetőségére inkább szállíthatósága miatt volt szükség. Összeállítása kicsivel több munkát igényelt, így a szobában/házban állandóan fel volt állítva, csak utazáskor, helyváltoztatáskor szedték szét, és „lapra szerelve” szállíthatták. A szilárdan felállított bakot két azonos, 'T' alakot formázó láb alkotta, melyen keresztül magas pallót vagy pallókat dugtak át vízszintesen, melyeket ékkel rögzítettek, ahhoz hasonlóan, mint a kecskelábú asztaloknál látjuk. A magyarországi ábrázolások alapján azt sejtjük, hogy használata a 15. század első feléig gyakori volt. A bakra helyezett asztallap helyett idővel lapos ládát alkalmaztak, melynek lecsúsztható fedele alkotta az asztal lapját. Később ez a láda alul egy további rekesszel bővült. A szerkezet egyszerű, fiók nélküli változata elkészíthető *ácstechnikával* is, nyersen hasított fadarabokból. Az egyedüli kényes rész ebből a szempontból maga az asztallap, melyet felhasználás előtt érdemes volt kiszárítani, és hevederrel megerősíteni. Formáját több 15. század első feléből származó ábrázolás¹⁴⁰ alapján ismerjük, méretét és anyagát azonban több, a 16. század elejéről megmaradt darab alapján határozhatjuk meg. Szerkezete igen egyszerű, deszkalapokra szétszedhető volt, asztallapja közel négyzetes lehetett. A szobán belüli elhelyezésük ebben a korban valószínűleg nem rögzült, igény szerint bárhol felállítható volt (így ágy előtt, ablakok előtt, kandalló közelében akár a napszaknak megfelelően). A

¹³⁹ Romuléon, Bibl. Nat. Paris

¹⁴⁰ Wielowi oltárok mestere: Szt. Hedvig oltár, 1430-1440 Wroclaw; Ulmi főoltár mestere: Heródes lakomája, 1400.; Jakabfalvi mester: Kakascoda, 1480 körül; Bécsi udvari kártya magyar lapjai, 1450 körül; Miniatura IV. Károly Arany bullájából, fol. 40. 1390-1400; Eperjes, Szt. Miklós kegytemplom oltára 1490.

deszkalábas asztalszerkezet egész Európában elterjedt volt, Itáliában hosszú, keskeny asztallappal használták, és kedvelték a váza formájúra faragott lábakat - az előkelőbbeknek diófából készítve. Ezen típus későbbi fejlődése során kihúzható fiókokat is kapott. Magyar és német ábrázolásokon egyszerűbb, jellegzetes formájúra fűrészelt díszű lábakkal, egy és kétlábú változatban készültek. Az asztallap négyzethez közelít, a faanyag inkább puhafa, többnyire fenyő, vagy hárs, esetleg a keményebb, de szépen faragható juhar. Ezen típus fejlődése a bölcsoasztal kialakulásához vezetett, az asztal lapja lehúzható, vagy felnyitható, ez alatt helyezkednek el a kisebb-nagyobb rekeszek, és a két láb közé lelógó, felülről megközelíthető „bölcso”. Az asztal lapja 3 cm körüli vastag, kézzel simára és egyenletesre gyalult felületű deszka alapanyagból készült, vetemedés ellen két helyen álló, betolható hevederrel, mely faszegekkel egyben a lábakhoz való rögzítést is megoldja. A bakokat élére állított, átmenőcsapos, ékkel rögzített deszka gerinc fogta össze. Az élek vésővel, vonókéssel letörtek, a deszkaláb kontúrja fűrészelt díszítést tett lehetővé. Magassága a mai asztalokéval megegyező, 75-77 cm körül mozog, a lap mérete 90×120 cm körüli.

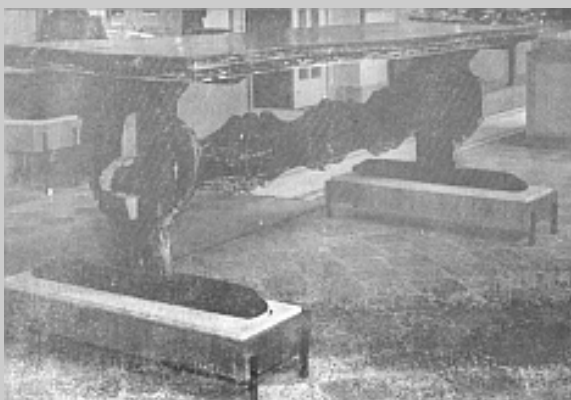

EPERJESI SZT. MIKLÓS TEMPLOM, EGYKORI FŐOLTÁR TÁBLÁJA 1490.

JAKABFALVI MESTER: KAKASCODA, 1480 KÖRÜL. MAGYAR NEMZETI GALÉRIA

Olasz párkányos asztal

Itáliai eredetű a keskeny, hosszú, és magas asztal, melynek váza alakú két deszkalábát csak egy, fűrészelt díszű beékelt keresztpánt fogta össze. Használata a 17. századra jellemző, megmaradt példánya alapján igényes bútor lehetett: tölgyfából készült. Arányai és méretei miatt feltételezhetően csak egyik oldalról ültek elé, így a korábbi századok bakos asztalait válthatta ki az ebédlőpalotákban. Barokk továbbélése a trencsényi refektórium berendezésén tanulmányozható (1728-1738).

TÖLGYFA ASZTAL MAGYARORSZÁGRÓL, 1600 KÖRÜL. IMM
ASZTAL A SÁROMBERKI KASTÉLYBÓL, 1653. BRUCKENTHAL MÚZEUM (?)

Fiókos asztal, bölcsős asztal

A fiókos asztal egy lehúzható tetejű rekeszből és az ezt alátámasztó bakból áll. Kialakítása nagyon hasonló a fél évszázaddal korábbi asztalokéhoz, de itt a láb egyre többször túldíszített, a bak két függőleges deszkája közötti részbe mérműves, áttört faragás is kerülhet. Az asztal lapja felülről nyitható rekesszé vastagszik. Bár szerkesztési elve alapján a szétszedhető típusba tartozna, de már nem az, alsó összekötő eleme ragasztva rögzült a lábba, a két lábrészt egy további lábtámasznak használt deszka is összeköti. A rekesz dús faragásra lehetőséget nyújtó hársfa/fenyőfa oldaldeszkái rejtett fecskefarkú fogazással épültek egybe, az alját faszegekkel rögzítették fel, faragott díszléccel takarva a csatlakozást.

A 15. század végi asztalok gyakran többféle fából készültek. Asztallapjuk és fiókjuk gyakran hárs, jávör és fenyő. Láruk keményebb fából: bükkből, tölgyből, esetenként fenyőből készült. Díszítésük lapos faragás, plasztikus faragás és festés. A ládákhöz hasonlatosan a 16. század elején a faberakás is helyet kapott az asztalokon. Mághy Pál hagyatékában például „fodor habos jávorból” készült asztalokat találhatunk a 16. század elején. Az asztallap mérete nagyjából 100×115 cm, magassága picit nagyobb, mint egy étkezőasztalé: 77 cm, de akad 85 cm magas is!

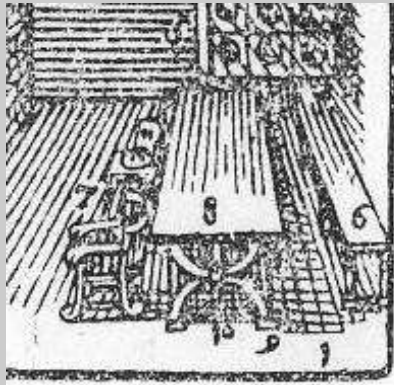

JÓZSEF AZ ASZTALNÁL – OLTÁRKÉP RÉSZLET 1515. BERETHALOM, EVANGÉLIKUS TEMPLOM.
JÁVORFA BÖLCSŐS ASZTAL ERDÉLY, IMM.
FESTETT FENYŐ ASZTAL 16. SZÁZAD VÉGE KOLOZSVÁRI TÖRTÉNETI MÚZEUM

Keresztláb asztal

A deszkalábú asztallapok utolsó csoportját alkotják a keresztláb asztalok, melynek lehetséges kialakításáról Comenius Ámos képes iskoláskönyve, az *Orbis sensualium*

pictus LXXII. táblája (A' Szoba az Ágyas-Házal) és egy a Kolozsvári Történeti Múzeumban található festett fenyő asztal alapján alkothatunk képet.

COMENIUS ÁMOS: ORBIS SENSUALIUM PICTUS 1685. LŐCSE.
ASZTAL A KOLOSZVÁRI TÖRTÉNETI MÚZEUMBAN BERKE MÁRTA GYŰJTÉSE.

Terpesztett lábú asztal

Szerkesztési elvében átmenetet képez a deszkalábú és a lécvázás típusú asztal között. Asztallapja kicsiny, négyzetes, a négy lába ferdén nyúlik szét. Egyik irányban az asztal lapja alatt kávaszerűen van összefogva, másik irányban középtájon. A lábak készülhettek fűrészelt díszű deszkából, vagy vaskos esztergályozott lécből is.

TÖLGYFA LÁBÚ JÁVORFA LAPÚ ASZTAL, SÁROSPATAKI VÁR
FIZETŐ ASZTAL KÖRMÖCBÁNYA, 1630.

3.2.3 LÉCVÁZAS SZERKESZTÉSŰ ASZTAL

A lécvázás, fiókos szerkesztési elvű asztalok családjába tartozik az itáliai eredetű, nálunk olaszlábas asztalként ismert étkezőasztal. A bakos asztalokhoz hasonlóan elnyújtott arányú, de körbe ülhető, azaz szélesebb lapú volt, formája miatt a szoba közepére kíváncszott, körülötte már nem padokon, hanem garnitúraként készített magas támlás székeken ültek. A képi ábrázolások alapján azonban többször találkozunk velük a fal mellé, vagy ablak alá helyezve is. Lapja akár hosszabbítható, de több kisebb asztalként elkészítve egy hatalmas, akár íves záródású asztalt is létre lehetett hozni belőle („egybenjáró asztal”).

Az asztal lapja kávas szerkezetű, azaz alulról egy nyitott keretszerkezet támasztja alá, melybe néha kihúzható fiókokat is elhelyeztek. A lábazat önmagában is megáll, a négy vagy hat, gerenda vastagságú, szépen faragott, vagy esztergában metszett, általában oszlopot formázó lábat alul és felül, becsapolt, vízszintes gerendák kötötték össze. Előállításához meglehetősen vaskos elemeket használtak.

ASZTAL A PÁCINI KASTÉLYBAN.

DIÓFA OLASZLÁBAS ASZTAL FIÓKOKKAL ALULRÓL

ORSÓS LÁBAS ASZTAL SZEPESSÉG, 16. SZÁZAD VÉGE. KASSA

ZRÍNYI ÉS FRANGEPÁN BÚCSÚJA

1690. MNM.

Ennél egyszerűbb, közel négyzetes lapú, de nivós kialakítású asztalokat tudunk rekonstruálni a korabeli ábrázolások alapján. A lécvázhoz valamivel filigránabb alapanyagot használtak, a lábak esztergált díszítése hiányzik. A lábak végei enyhén kifelé hajlanak. Az asztalt főúri környezetben ábrázoló képek, a földig lelógó bársonyterítő alatt sejtetni engedik ezt a nem túl bonyolult szerkezetet.

THURZÓ KRISTÓF PORTRÉJA 1611. MNG.

SZENT IMRE HERCEG MNG 55.967.2 17. SZ. KÖZEPE

Kerek asztalok

Nyolcszegletű és kerek asztalok általában a lécvázis szerkesztésmódú asztallábbal készültek, új divat szerint, többnyire esztergályozott, vagy csavart oszloplábakkal. Gyakorta kinyithatók, vagy szétszedhetők is voltak. Az asztal lapja többnyire független a lábtól, ezt az inventáriumok is jelzik. A lábazat könnyedebb, többnyire hengeres, vagy csavart oszlopok alkotják, melyek kihajtogathatók, így nagyobb vagy több lap is ráfér. A soproni Storno gyűjtemény egyik diófa asztalának a lapja négy oldalon nyitható ki, így a négyzetes lapból könnyen kerek asztalt alakíthattak ki.

KERESZT ASZTAL A VÖRÖSKŐI VÁRBAN (CERVENY KAMEN), ÉS A SOPRONI STORNO GYŰJTELEMÉNYBEN.
NYOLCSZÖGŰ ASZTAL 1600-1700, LAUF-NEUNHOF, NÉMETORSZÁG, FREIHERRLICH VON WELSERSCHE
FAMILIENSTIFTUNG;
ABRAHAM BOSSE: AZ ÖT ÉRZÉK – A HALLÁS. 17. SZ. MUSÉE DES BEAUX-ARTS, TOURS

3.3 ÁGYAK, NYOSZOLYÁK

A késő középkori háztartások legfontosabb bútordarabja az ágy volt. Ez az, amely a legnagyobb értéket képviselte, ez szerepelt a polgári testamentumokban a legelső helyen. (Nemesi, főúri végrendeletekben nem volt szokás a bútorokról külön megemlékezni, azok az egyes ingatlanok részét képezhették.) Az ágyat leginkább „nyoszolya” néven említik, az ágy szó csak az ágyfelszerelés (matracok, ágynemű, ágyfüggöny), egészét jelöli, a nyoszolya pedig teljesen felszerelt bútort jelölt. A legszegényebbek, illetve főúri környezetben a rangon aluli szolgálok a földön, egyszerű szalmán, gyékényen, gyékényszőnyegen aludtak. Ehhez képest rangot jelentett az ágynemű valamilyen vázra való helyezése. Zentay Tünde¹⁴¹ és Csilléry Klára¹⁴² is behatóan foglalkozott az ágy történetével, s megállapításaik döntő többségben helytállóak. Így én csak a szerkezetek leírásával - melyek Zentay Tündénél hiányoznak - és a középkori használatuk összegzésével kívánok foglalkozni.

¹⁴¹ Zentay Tünde: Az ágy és az alvás története Pro Pannonia, 2002.

¹⁴² K. Csilléry Klára: Bútorművesség. In. Magyar Néprajz III. Főszerk: Balassa Iván. Akadémia kiadó Bp.1997.

A legősibb ágytípus, nemesi körökben a román korban is használt fekvőhely a hánicsfonatú dikóhoz hasonlatos lécvázás építmény volt. A tárgyalt időszak elején azonban a legtöbb nyoszolya már fából készült, komoly tudást igénylő asztalos vagy ácsolt bútor volt, s a „*kötött nyoszolya*” használata visszaszorulhatott, bár nem annyira, hogy azt teljesen eltűnjön. Csilléry Klára a dikók közé sorolja a kötött nyoszolyát, melyet azonosít a Pesthi Gábor hatnyelvű 1538-as szójegyzéke alapján a német „spanpeth” kifejezéssel. Ugyanezt Szende Katalin¹⁴³ a vázra kifeszített (gespannt) kötelekre vagy szíjakra utaló szerkezeti megoldással hozza összefüggésbe. Az ágyrács kötelekből font elkészítése teljesen egyenértékű volt a deszkaráccsal, nyugati példák alapján feltételezhető, hogy nem számított egyszerűbbnek, vagy kényelmetlenebbnek. A soproni, pozsonyi, eperjesi ágyak tehát ettől még lehettek ácsolt, vagy sarokoszlopos megoldásúak. Ugyanakkor a 17. századból ismert *kötött nyoszolya* valóban jelenthetett hánicsfonatú ágyfelületet. Erre enged következtetni az is, hogy az éppen Csilléry Klára által felhozott 1657-es szurduki udvarház minden szobájában (nemcsak a vendégházban, hanem az Úr házában és az Asszonyházban is!) *hársfa* kötött nyoszolyát használtak. A hársfa hánicsát a legutóbbi időig használták kötözésre, így helytálló lehet az a feltételezés, hogy nem, vagy nemcsak a faváz anyagára utaltak vele.

A szurduki udvarházban több nyoszolya is volt. A már említett Úr házában, mely közvetlenül az ebédlőpalotából nyílt, hármat is találunk. Kettő a kályhával fűtött, kilim szőnyegekkel otthonossá tett, a fűtetlen szobából deszkafallal leválasztott hálókamrában volt, míg egy régi, függöny nélküli nyoszolya a fal körüli padszékekkel, asztallal berendezett lakószobában állt. Ez utóbbi lehet, hogy díszesebb volt, hiszen itt fogadta vendégeit, ám a fonott ágyak talán kényelmesebbnek bizonyultak. Itt szeretném felhívni arra is a figyelmet, hogy nem minden nyoszolya szolgált éjszakai alvásra. Mátyás király könyvtárában is találunk egy aranyos kárpittal takart nyoszolyát a két ablak közé helyezve, melyen napközben pihent, olvasgatott a király.¹⁴⁴

Az ágyak elhelyezéséről így ír Zentai Tünde: „A presztízis értékű bútordarabokat jól látható helyre állították. (...) Az uralkodók és előkelők ágyai, miként a trónusok, központi helyet foglalnak el. Fejvégük a falnak támaszkodik, és körül lehet járni. A polgári enteriőrökben viszont az ágy – általában már a középkor végén - az egyik fő sarokban állt, a bejárattal átellenben. Ebben a pozícióban tűnik föl a németalföldi festők, Rogier van den Weyden, Jan van Straet és mások képein is. A diagonális berendezési elv az egyszerű köznépi szobákban is érvényesül, nálunk és általában a kontinens nagy részén az ágy a második legrangosabb helyre, a szoba belső szögletébe kerül, a szent sarokkal egy vonalba. Úgy gondolom, Zentai megállapítása a köznépi lakóhelyiségekre mindenképpen érvényes lehet, itt ugyanis egy szobán belül kellett az alvás mellett a vendégfogadást, és a reprezentációt is megoldani. A paraszti lakóbelsőnél az ágy és az ágynemű szolgált a család vagyoni helyzetének bemutatására, s a szűk helyen a fal mellett lehetett ezt csak megoldani. A tehetősebbek elsősorban a Palotában fogadták vendégeiket, (vagy ha nem engedhették meg maguknak, akkor a nappali tartózkodásra szolgáló első szobában), így az ágy reprezentatív szerepe háttérbe szorult, a pohárszék vette át feladatát (rajta a köznép számára nehezen, vagy egyáltalán nem elérhető ón, ezüst és aranyedényekkel). A főúri, uralkodói ágyak viszont idővel reprezentatívakká - színpadszerűekké váltak, így a hivatalos, díszággal berendezett hálósobák mellett megjelentek a privát, legbensőbb elhelyezésű és ténylegesen használt királyi hálósobák

¹⁴³ Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp. MTA Történettudományi intézet 2004. 202. oldal

¹⁴⁴ Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet Magvető könyvkiadó Bp., 1985. 415. old.

is.¹⁴⁵ A késő középkori polgári lakóbelsőket mintául vevő, főleg szentek születését vagy halálát megjelenítő képeken ugyanakkor az ágyak láthatóan a szoba közepére vannak helyezve, teljesen körüljárhatóan(!). Nem tudni, hogy a jelenet jelentőségének kiemelése miatt festették így meg, vagy – legalább is fontos élethelyzetekben ez így volt szokás? De ugyanígy találjuk betegeket gyógyításakor is az ágyakat. Azokon a képeken, ahol a falhoz tolták, minden esetben háttámlával támaszkodnak a falhoz, és többnyire az ablakok közelében találhatók. Két ablak közé került az ágy az eperjesi főoltár Szent Miklós születése jelenetén, közvetlenül az ablak előtt áll Lippán és Temesvári Pelbárt könyvének egyszerű polgári lakóbelsőt megjelenítő metszetén is.

3.3.1 ÁCSOLT ÁGY.

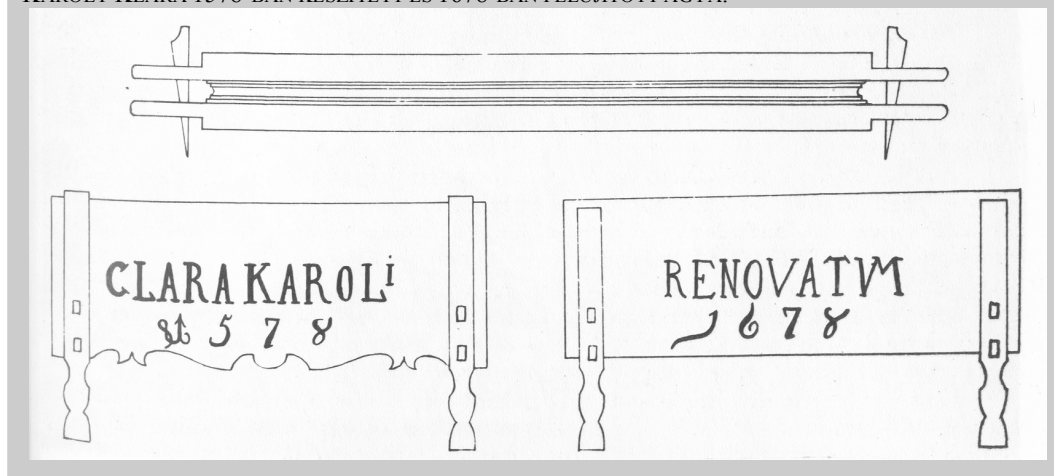
Kezdetleges hangzása ellenére az ácsolt ágy igen jól funkcionáló, díszes ágyváz is lehetett. Előállításához nyersen hasított széles deszkákat használtak, s „divatja” nem is annyira az egyszerű, vagy olcsó kivitelében rejlett, hanem a szétszedhetőségében. Sarokkötései ugyanis oldhatók voltak, így utazáskor (mely egy nemes vagy kereskedő számára igen gyakori volt) „lapra szerelten” tudták szállítani. Kialakításáról és használatáról két festmény alapján kaphatunk pontosabb képet, ehhez egy későbbi darab felmérési rajza is a rendelkezésünkre áll. Ferde lába és fejtámasza volt, magas építésű, igényes bútordarabnak látszik. A gótikus stílus számára kevesebb díszítési lehetőséget adott. Bár fűrészelt fából is elő lehetett állítani, főúri környezetben a 15. század végére kezdett kikopni, miközben a szegényebb környezetben a 19 századig megőrződött a használata.¹⁴⁶ Úgy tűnik nem feltétlenül a szoba egy kitüntetett pontjára helyezték, könnyű volta miatt talán valóban állhatott körüljárhatóan a szoba közepén is.

¹⁴⁵ Orosz Krisztina: Lakáskultúra a késő középkori Magyarországon. In: A visegrádi királyi palota. Szerk.: Buzás Gergely, Orosz Krisztina. Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeuma. Budapest, 2010. 234.old.

¹⁴⁶ K. Csilléry Klára: Bútorművesség. In.: Magyar Néprajz III. Főszerk: Balassa Iván. Akadémia kiadó Bp.1997. 406. old.

KÁROLY KLÁRA 1578-BAN KÉSZÍTETT ÉS 1678-BAN FELÚJÍTOTT ÁGYA.

3.3.2 SAROKOSZLOPOS ÁGY

A kor legelterjedtebb ágytípusa mégis a sarokoszlopos ágy volt. Négy vaskos lábába egyszerű, vagy szegelt csapolással, oldhatatlanul került be a négy oldaldeszka, melyhez belülről a fenékdeshkák, vagy az alsó szalmazsákot tartó kötélzet került¹⁴⁷. A négy oszlop tetejét kifaragták, de gazdag díszítésre adott lehetőséget a magasított lábtól való deszka, illetve a párnák fölött esetenként előbukkanó fejtámla is. A fennmaradt 15. századi ágyak általában nem különösebben szélesek – eltekintve az angliai Ware-i nagy ágytól¹⁴⁸, mely 11 láb széles (335 cm) és a feljegyzések szerint 15 ember is aludt benne egyidejűleg – inkább meglepően rövidek (188-190 cm) voltak. Ennek magyarázata, hogy a kor szokása szerint nem kinyújtózkodva, hanem magasra felpolcolva, félig ülő helyzetben aludtak, hisz kinyújtózkodva csak a halottak fekszenek. Az átlag testmagasság a nemesek körében alig volt alacsonyabb a mainál¹⁴⁹. A kassai szent Erzsébet oltáron látható főúri ágyhoz hasonló gazdag mérműves díszítésű darabok szép számmal megtalálhatóak ábrázolásokon Ausztria, Németország és a Kárpát-medence területein, sőt mintegy 7-8 eredeti darab is ránk maradt¹⁵⁰.

A polgári, nemesi használatban levő nyoszolyák két- három¹⁵¹ fő használatára készültek, magas fekvőfelületűek voltak – részben a hideg, részben a reprezentáció miatt. Az ágy alá gyakran elrejtették az éjjeliedényt és talán a szolgálók/gyerekek

¹⁴⁷ Mária halála, Klosterneuburg, Albrechts oltár egyik táblája. Albrechtsmeister, 1438-40. Stiftsmuseum; A bekötött aljú ágy kialakítására legszebb példa az essexi Saffron Walden Múzeumban levő 16. századi példány.

¹⁴⁸ Great bed of Ware, Jonas Fosbrooke asztalos munkája 1560 körül. Wictoria & Albert Museum, Museum no. W.47:1 to 28-1931

¹⁴⁹ Richard H. Steckel: New Light on the 'Dark Ages': The Remarkably Tall Stature of European Men during the Medieval Era, Social Science History 28 (2004), 21129.

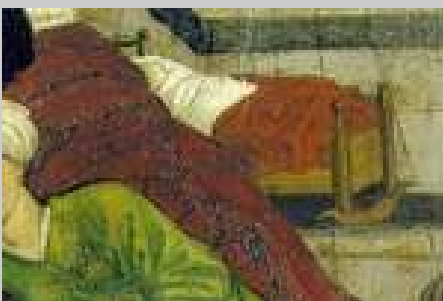
¹⁵⁰ Tirolai ágy, Innsbruck, Volksmuseum; Kreuzenstein, ágy 16. sz. eleje, Schloss-Museum; Ágy, Salzburg, Festung Hohensalzburg, Museum; Sváb ágy 1470 München; Faragott ágyfej címerrel 1450-1520 München, Bayerliches Nationalmuseum; Nürnbergi ágyvég 16. sz. Nürnberg Germanisches Nationalmuseum; Karthausi kolostor vendégágya 1512 Basel, Historisches Museum.

¹⁵¹ Az együttalvás elterjedt szokás volt, leghitelesebb példái a szent Miklós által megmentett három lányt ábrázoló jelenetek, és számos feljegyzés. Ld. Zentai Tünde: Az ágy és az alvás története Pro Pannonia, 2002. 92-93. old.

éjszaka használt gyékényszőnyegét, vagy kihúzható, alacsony ágát¹⁵². Oldaldeszkaik combtő magasságig, úgy 70 cm-re nyúltak fel. Anyaga, díszítése és felületkezelése a megrendelő pénztárcájától függött. A dúsan faragott legdrágább darabok dióból, hársból, de fenyőből is készülhettek. Az ágyba 3 db fehér vászonnal burkolt matrac (derékalj) került, melyek közül az alsó szalmával, a másik kettő gyapjúval tömött. Erre két fehérített lenvászon lepedő, majd lehetőleg díszes ágytakaró terült. Az ágy fejéhez sűrűszövésű fehér lenvászonba gyapjúval tömött ún. hosszúpárnát, s erre fejenként egy darab, nagyméretű párnát tettek.

3.3.3 SAROKOSZLOPOS MENNYEZETES ÁGY

A díszesen elkészíthető ágyak készülhettek mennyezettel is, így még előkelőbbek lehettek. Kétféle változatuk ismert: a textilbaldachinos és az ágszerkezettel egybeépített mennyezetes ágy (himmelbett). Áruk a 17. századi asztalos limitációk (árszabás) szerint kétszerese volt a mennyezet nélkülinek. A 15. századi famennyezetes ágyak nem lehettek túl népszerűek, Szende Katalin az általa vizsgált városi otthonokban használt 99 nyoszolyából mindössze egyszer találkozott vele, s a magyarországi képi ábrázolásokon sem tűnnek fel. Annál inkább kedvelhették a textilbaldachinokat, melyeket külön alfejezetben ismertettek. A 16. századtól kezdve új divatú, oszlopos, ágyak használata terjedt el. Sík mennyezetű tárgyi emléke a sárospataki várban őrződött meg, 1672-ben készítették. A sarokoszlopok felmagasításával, és felül kávéval összefogva alakították ki a mennyezetet. Ugyanebben az időben a vasvázás, sátorfedeles mennyezetes ágy is használatban volt, szerkezeti kialakítása azonban nem tér el lényegesen az előzőektől. Az oszlopok tetejére, vagy a felső kávaszerkezethez csatlakozva ívesen hajlított, középen egy pontban összefutó vaspálca vázat rögzítettek, melyre szabott, festett/hímzett kárpitot feszítettek. Nemesi és polgári otthonokban egyaránt kimutatták használatát. A sárospataki ágy hossza nem tért el a középkori gyakorlattól, azaz mindössze 195 cm mély, és 129 cm széles volt.

1480 KÖRÜL, BARTFA, SZT. ERZSÉBET TEMPLOM. SZT. ERZSÉBET SZÜLETÉSE
1515; BERETHALOM, EVANGÉLIKUS TEMPLOM, MÁRIA SZÜLETÉSE
1495 -1505, EPERJES, SZENT MIKLÓS TEMPLOM, SZT. MIKLÓS SZÜLETÉSE

3.3.4 BÖLCSŐK

Nem mindennapi használatban voltak, de gyermekáldáskor a ház berendezéséhez tartoztak. Díszesebb és egyszerűbb változatát is asztalostól rendelték meg¹⁵³. Az ágyakhoz hasonlóan a bölcső szerkezete sarokoszlopos, függőleges vagy ferde

¹⁵² *Raispett*=útiágy, vagy ágy alá tolható fiók is lehetett. Szende Katalin: *Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. Bp. MTA Történettudományi intézet 2004. 202. old.

¹⁵³ A 17. század közepén a gyantározott bölcsőt 1 forintért, a festetlent 75 dénárért adták.

deszkaoldalú és fenekű, talpas, viszonylag alacsony kialakítású volt, melyet magyarországi táblaképekről ismerünk.

3.4 SPECIÁLIS BÚTOROK

Könyvtámasz

Olvasáshoz és íráshoz ugyanazt a ferde lapú szerkezetet használták az íróasztalra helyezve, csak míg az előbbi meredek volt, az íráshoz a pergament mintegy 20 fokban ferde támaszra állították¹⁵⁴. A lap és a két támasztó láb hevederes összeépítésének módjáról a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításán szereplő könyvtámasz¹⁵⁵ alapján tájékozódhatunk. A gyalult felületű, vékony falapot két oldalt egy-egy háromszög alakú lap támasztja alá, mely egyben a lapot vetemedés ellen hevederes kötésével merevíti is. Elöl a könyv lecsúszását egy szépen fűrészelt filigrán támaszléc akadályozza meg. Ez a konstrukció csak a 15. század végéig volt használatban, írólapnak később a hasonlóan ferde lapú íródobozokat használták, melyeket tékának hívtak, de egyre elterjedtebb volt a vízszintes lapon való írás is.

SZENT MÁRTON MISÉJE MAGYAR 1490 OLTÁRSZÁRNYKÉP
JANKOVICH-GYŰJTEMÉNY, SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM

Emelvények, dobogók

A legrangosabbak ágyát és székét kisebb emelvénnel, dobogóval emelték ki. Ez fából készült, sokszor gazdagon díszített is lehetett¹⁵⁶, de volt, hogy csak egyszerűen deszkából összerótták¹⁵⁷. Gyakran díszes szőnyeggel borították le. Az emelvények magassága egy lépcsőfoknyi, mintegy 15-17 cm lehetett. Három fokos emelvényre helyezték Mátyás király asztalát.

Igényes és drága faborítással, egyszerűbb gerendavázzal készült, a deszkákat szegekkel rögzítették. Alulra profilozott díszlécet szegtek, díszítésre a homloklapot használták (mérműves faragás, vagy berakás). Hazai használatára utalást Mátyást ábrázoló graduálékban illetve a 17. századi inventáriumokban találunk.

Imaszámoly

Nagyon sokféle imaszámoly ábrázolás van, de mindegyik valahol elnagyolt, takart, vagy nem valóságos, csak nagy nehézségek árán rekonstruálható. Helyét sem tudjuk a szobában pontosan meghatározni, a legtöbb, amit mondani lehet róla, hogy többnyire az

¹⁵⁴ Mindezt Domenico Ghirlandaio, St. Jeromost ill. Albrecht Dürer, Rotterdami Erasmust ábrázoló festményén tanulmányozhatjuk.

¹⁵⁵ Festett és faragott hársfa könyvtámasz Nagydobróc. MNM 163/1934.

¹⁵⁶ Chateau de Gruyeres hálósoba; Petrus Christus: Trónoló Madonna Szt Jeromos és Assisi Ferenc között. 1457. Städel Museum Frankfurt am Main.

¹⁵⁷ Utolsó kenet, Miniatura 15. sz. Bodleian Library, Oxford.

ágy közelében lehetett. Egy imakönyv tartására is szolgáló magasabb részből, és a térdeplőből állt, de hol előlről, hol oldalról nyitott, hol ferde lapú, hol egyenes, hol faragott, máshol berakásos, vagy esetenként kárpittal leterített.

1495 -1505, EPERJES; SZENT MIKLÓS TEMPLOM
ANGYALI ÜDVÖZLET JELENET

Hímzőkeret, guzsaly

A lányok, asszonyok – polgár, paraszt és főrangú hölgy egyaránt - napközben idejük jó részét fonással, hímzéssel töltötték, így az ehhez szükséges eszközök is a lakószoba berendezési tárgyai közé tartoztak. A hímzéshez szögletes hímzőkeretet használtak, fából készült, állítható szélességűt, melyet akár két vékony lábú bak(szék)re támasztottak fel¹⁵⁸. A fonáshoz rövidebb guzsalyt használtak, melyet lábuk közé vettek, vagy a szék résébe tűztek. A szöszet egy fehér vagy színes vászondarabbal fogták körbe, melyet elütő színű szalaggal rögzítettek a guzsaly tetejéhez.

HÍMZŐKERETEK ÉS FONÁS KORABELI ÁBRÁZOLÁSOKON

Album Amicorum of Gervasius Fabricius 1603-37.

Francesco Cossa: Március allegóriája: Minerva diadala. 1476-84 Ferrara, Palazzo Schifanoia.

Fonó Mária, németújvári oltárkép, 15.sz.eleje

Eperjes, Szent Miklós templom, volt főoltár, Szent Miklós születése jelenet.

¹⁵⁸ Március allegóriája: Minerva diadala 1476-84 Ferrara, Pal Schifanoia; Andrea de Lito: Mária születése, Atri, Sta Maria Assunta katedrális 1477-81.

3.4.1 FÜRDÉS, FÜRDŐDÉZSÁK A LAKÓSZOBÁKBAN

Európában az igazán tehetősek saját hálósobájukban saját kádat birtokolhattak, bár erről értékelhető ábrázolás¹⁵⁹ kevés maradt fenn. Magyarországon a fürdésről néhány emlékmorzsza tudósít. Visegrádon az 1360-as években épült a királynői lakosztályhoz csatlakozva egy hideg-meleg vizes, padlófűtéses, kőlapokból készült fürdőkáddal rendelkező fürdőkamra, melyet Mátyás kibővített, így Beatrix is használhatta. Fürdőszoba meglétéről tudunk Budán és Tatán is. Zsigmond lengyel herceg 1500-1512 között Budán tartózkodván nem a saját lakosztályában, hanem a város valamelyik közfürdőjébe járt rendszeresen tisztálkodni, ahogy arról a számadáskönyveiből értesülünk. II. Lajos szintén gyakran járt a budai hévfürdőbe, de volt, hogy a vizet hazavitette. A földszinten elhelyezett fürdőháza volt a szerencsi várnak¹⁶⁰, és máshol is találkozunk főmosó dézsákkal, fürdő kádakkal¹⁶¹. Fürdőkád ábrázolását látjuk Szent Erzsébet leprásokat mosdató jeleneteiben. Ezeken saját lakosztályában vagy a szegényházban mosdatja a betegeket. Ez az egyetlen adat tehát, hogy a lakószobán belül lett volna a fürdőkád, egyébként úgy tűnik, nálunk külön helyiséget tartottak fenn e célból, vagy közfürdőbe jártak. A kád egyértelműen kerek, szemben a főleg francia és németalföldi ábrázolásokkal, ahol két végén lekerekített formájú, függőleges falú dézsákat láthatunk, melyben kinyújtott lábbal lehetett leülni, és akár két-három személy is elfért benne. Úgy tűnik a nyilvános fürdők és az otthoni fürdőkádak kiképzése nem tért el egymástól. 1656-ban Bodokon fürdeni való réz kádról is tudunk.

Újszülött gyermekeket alacsony falú, kerek, vagy ovális fadézsában, vagy aki megengedhette magának aranyozott vagy réz kézmosó tálban fürdették a kandalló közelében a szülőágynál.

A mindennapi tisztálkodáshoz hozzátartozott a kéz- és arcmosás. Ennek helyszíne a lakószobában volt, mégpedig a hálóhelyiségben. Mosdáshoz kisebb dézsát vagy kerek fémedényt használtak, a törülközőt (arctörölőt) a falra tett rúdra kiterítve helyezték el. A mosdótálnak nem volt állandó helye, használat közben alacsonyabb székre (háncsál kötött kisszék), vagy padra helyezték. Ismerték a szappant is és csutakoláshoz szépen fonott kis vessző- vagy szőr¹⁶²csutakokat használtak. A pedáns német polgári lakások bútordarabja volt a meleg vizes kanna tárolására szolgáló és beépített kézmosó tállal felszerelt keskeny szekrényke.

A fürdődézsza kialakítása a kor kádártechnikájának megfelelően hasított tölgyfa elemekből készült, vasabroncs helyett mogyoróvesszővel összefogva. Méretei az ábrázolások alapján meghatározhatók. Mintegy 60 cm magas oldalfalú, és 120-150 cm átmérőjű kádacról lehetett szó. Az európai fürdőházakban és főúri lakószobákban divatos fölájuk boruló baldachin meglétéről nincs adatunk.

3.5 TEXTILEK

3.5.1 KÁRPITOK

A leglátványosabb textilelemek talán a falra kerülő kárpitok voltak, melyek anyagát egyéb célra is használták, nemcsak ruhák, hanem baldachinok, bútorkárpitok, párnák készültek belőle, így az enteriőr szerves részét képezték. A későközépkor leggazdagabb

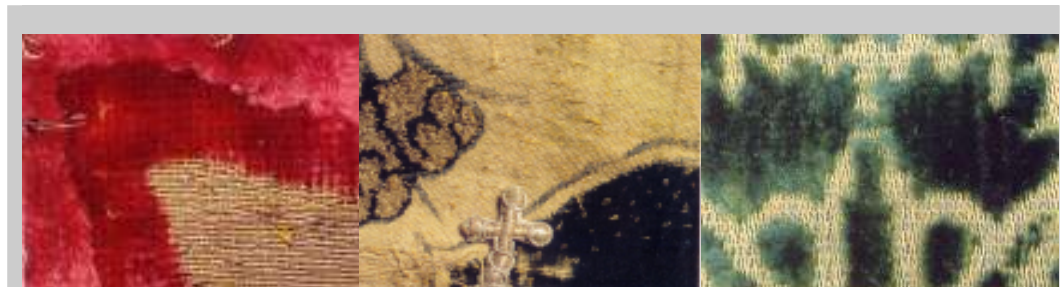
¹⁵⁹ <http://www.larsdatter.com/baths.htm>; H Memling: Betszabé kiszáll a fürdőből, 1485, (Staatsgalerie, Stuttgart)

¹⁶⁰ Berendezése 1635-ben két padszék és egy vízmelegítésre szolgáló üstkemence volt.

¹⁶¹ Török Ferencné iványi udvarházában 1667-ben., igaz, a pincében, egyéb mosdó és mosó faedények mellett.

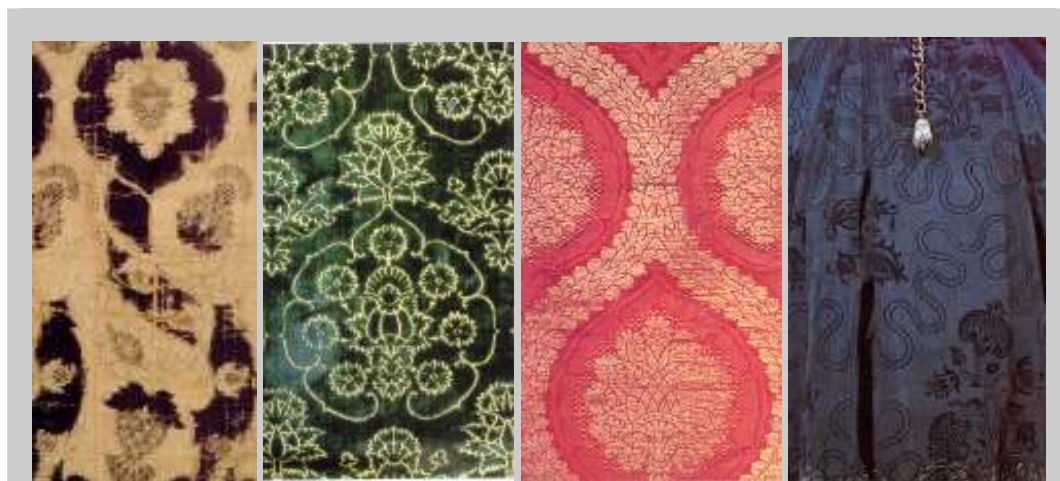
¹⁶² Thököly Imrénének fekete szőr dörgölője volt.

enteriőrjeihez selyemből és lenből¹⁶³ készült élénk színű szöveteket használtak. Nem csak egyszerű bársonyról volt szó: különböző magasságokban vágta fel a szálakat, a mással nem utánozható, valódi aranyfóliával tekert fonalat hol beleszőtték, hol kézzel hurkolták a szövetbe, egymás mellett akár öt különböző felületet hozva létre, amely együttesen adta ki a pazar mintát.

15. SZÁZAD VÉGÉN KÉSZÜLT SELYEMKÁRPITOK KÖZELRŐL

Mivel nagyon kényesek, sérülékenyek voltak, sajnos csak töredékek maradtak ránk. Használatáról ellenben számtalan adat: festmények, képek, inventáriumok, sőt, sok esetben a falra felfestett utánzataik¹⁶⁴, vagy a falba vert szögek tudósítanak. Az európai uralkodói udvarok falait mindenhol Firenze és Velence (és talán Párizs) szövőműhelyeinek 7000 szövőszéken szőtt¹⁶⁵ palmettás, gránátalma mintás, arany szállal átszőtt, bársony kárpitjai borították, így volt ez nálunk is. A kevésbé tehetősebbek az egyszínű, vagy minta nélküli selyemszövet, a bőrkárpit vagy a festett vásznak, posztók közül válogattak. De a gazdag városi polgárok, patríciusok, a nagybirtokos főurak a legdrágább, aprólékosan kidolgozott, mintásan szőtt bársonyokkal rendelkeztek.

CAMMINO 15. SZ

GRICCIA 15. SZ.

16. SZ. SELYEMSZÖVET

BRANDENBURGI KATALIN
DÍSZRUHÁJA 1625-29.

¹⁶³ Brocarts célestes-Avignon 1997 ISBN 2-9504665-4-0

¹⁶⁴ Firenze, Palazzo Davanzati 1390(?), Mantova, Palazzo Ducale, Camera degli Sposi, 1465-74.; Cesky Krumlov, vár 1577; De ide köthető: Esztergom, Várkapolna freskó 14. sz. közepe; Kassa, Szt Mihály kápolna, belső falfestés.

¹⁶⁵ László Emőke, Művészi szövetneműek, in: Régiségek könyve, szerk. Voit Pál, Gondolat 1983.

A kárpitmintákat két csoportra lehet osztani. Az első, a még gótikusan sorolt palmetta motívumokból felépülő, egyszínű, bemélyített kontúrú bársony, az ún. *Cammino* (út) minta, a másik a fentebb leírt gazdagabb technikával készülő, gyümölcsös, bogáncsos indákra ültetett gránátalmás palmetta motívum, melyek a mintegy 60 cm széles szöveten függőlegesen követi egymást, gyakran 150 cm hosszú mintaelemeket alkotva. Ennek neve *Griccia* (ránc, fodor), szimmetrikus vagy aszimmetrikus elrendezésű¹⁶⁶ is lehetett. Ezek mai előállítására most is több megye éves jövedelmének felelne meg¹⁶⁷.

A falikárpitok beboríthatták a teljes felületet, a mennyezet alól a földig lógatva a keskeny, hosszú pannókat¹⁶⁸, melyeket vékony szalagokkal kötöttek össze¹⁶⁹. De gyakrabban alacsonyra akasztották¹⁷⁰, és a felette levő falfelületet festéssel tették gazdaggá. Német, lengyel és magyar területen a kárpit felfüggesztésének egy másik módját is ismerték: a fal elé rudat rögzítettek, és erre akasztották karikákra a vízszintesen összevarrt, gyakran felül széles, elütő színű anyaggal szegélyezett darabokat.¹⁷¹ Hasonló megoldással a helyiséget több kisebb részre is oszthatták, a díszes kárpitfallal választva le a teret.¹⁷² Néhány ábrázolás egy szerényebb megoldási módról is tudósít: csak a fontosabb helyekre, üléspad, ládák mögé akasztottak fel egy-egy nagyobb darabot.¹⁷³

A magyarországi táblaképeket tanulmányozva feltűnik, hogy sok helyen az ágyat több színből összeválogatott, tarka kárpit veszi körbe. Bártfán zöld az ágytakaró, vörös színű a baldachin. Eperjesen a baldachintető vörös, a mennyezete és a hátsó kárpitja fekete-arany mintás, az oldalsó függönyök zölddel bélelt vörösek, a takaró arannyal átszőtt vörös kelme.¹⁷⁴

A 16. század folyamán a dekorációs szövetek színei változnak, gazdagodnak. A minták terén új kompozíciók és elemek jönnek divatba. A század végétől egyre kisebbek lettek a minták, a 17. század második negyedében a bútor és függönyanyagokat már kisebb, tenyérnyi nagyságú gránátalmák, szegfűk, liliomok tagolták. A bársony mellett a damasztok, atlaszok, lampaszok is kedveltek lettek. A

¹⁶⁶ http://www.thais.it/arti_minori/tessuto/italiano/Italiano1.htm

¹⁶⁷ A visegrádi textilrekonstrukciók megalkotásában Remsey Flóra textiltervező művész segített, aki többek között a gödöllői kastélyba készített kárpitokon szerzett e téren tapasztalatot. Kompromisszumokra azonban szükség volt. Bársonyt nem tudtunk készíttetni. A technikai korlátok miatt csak a minta hitelességére szorítkozhattunk, alapanyagnak a selymes fényt adó viszkózt választottuk. A rendelkezésre álló színminták alapján a lehető legélénkebb árnyalatok mellett döntöttünk, mégis a Jacquard technika miatt a végső szín a színes szál, és az arany-sárga szál keverékéből adódott ki. Ez sajnos leginkább a kék színnél okozott gondot, a vágyott mély indigókék helyett egy világos ultramarin árnyalatot kaptunk. Ám még így is a kész minta csodálatosan változatos színeket ad, attól függően, hogy hogyan esik rá a fény, ettől az egész kelme élettel telivé vált. Bár csak egyetlen mintát tudtunk elkészíttetni, a szín tompaságáért cserébe, a három színvariációból hat különböző kárpittal tudtuk a falakat, párnákat felöltöztetni: a kész kelme mindkét oldala tökéletesen használható, az egyik az alapszín, a másikon az arany dominál.

¹⁶⁸ X. Leo átvészi az arany cipőket. Praeparatio ad missam miniatur 1520, Berlin.

¹⁶⁹ Marcello Fogolino: bankett I. Keresztély dán király tiszteletére, Castello di Malpaga, Itália 1520.

¹⁷⁰ I. Miksa és II. Ulászló béketárgyalása, Weisskunig, 1505-1519

¹⁷¹ Tristen de Léonois, (BNF Fr.) fürdő 15. sz. első negyede.

¹⁷² Szent István születése, miniatúra a Képes krónikából; A szűz halála 1430. Staatliche Museen, Berlin

¹⁷³ Giovanni Boccati, jelenet St. Sarino életéből, freskó, Oviedo, 1475-; szerelmes dalok gyűjteményének illusztrációja, francia, 1475.

¹⁷⁴ A fentebb említett képekről azonban megjegyzendő, hogy többségében felvidéki városok voltak megrendelőik és használói, és nagy valószínűséggel megalkotói is. Az egyetlen említés Mátyás ágyáról arany-színű kárpitról beszél.

végben vásárolható szövetek mellett a legtehetősebbek egyedi megrendelésre is készíthetettek mintákat. A 17. században Bécsen keresztül szerezték be még Erdélyből is az ágypártozásához, a fal felöltöztetéséhez, a ruha varratásához szükséges szöveteket.

A 17. századi házőltözetek, azaz falikárpitok, falburkolás széles körben való elterjedésére kapunk adatokat az inventáriumok tanulmányozásával. Nemcsak drága anyagokat használtak, de aki tehetett textilekkel tette otthonossá és nem utolsó sorban melegebbé otthonát. Királyfalván török oszlopos szőnyeget és székely kárpitokat akasztottak a falra, Mihályfalván falra való gyapjú szőtt kárpitról és vászon kárpitokról olvashatunk. Nem véletlen, hogy a nagy többségnél nem lehet az előzőekben leírt, gazdag textilek nyomára bukkanni. A Bécsből hozatott 17. századi meggyiszínű bársony vagy narancsszínű atlaszszövet árából jó köházat lehetett venni ekkoriban. Gróf Thurzó György kincstárában¹⁷⁵ számon tartott, a falakon függő kárpitok között *írott posztós* kárpitokat, *bőrből készült zöld, vörös és kék virágos és aranyas* kárpitokat, továbbá *posztós olasz* kárpitokat találunk. Ez utóbbiak tették ki a nagy részét a gyűjteményének. Ezen kívül említésre méltó még a zöld tafota kárpit, mellyel a könyvtárszobában, feltehetően a felső polcokon levő könyveket függönyözték el.

3.5.1.1 Ágy és trónbaldachinok

Kialakítását csak ábrázolásokból ismerjük. A földrész különböző részein divatos baldachinmegoldások közül jó néhány megtalálható volt nálunk is.¹⁷⁶ A baldachin sátrat kétféleképpen készíthették: vagy az összevarrt textilt feszítették ki vízszintes irányban a sarkainál fogva (így kissé belógott és összeráncolódott)¹⁷⁷, vagy merev vázra feszítették, és így függesztették le a mennyezetről, illetve kötötték ki a hátsó falhoz¹⁷⁸. A függőnyt ehhez a vázhoz rögzített vékonyabb rúdon, vagy erősebb zsinóron lehetett elhúzni, mely teljesen beborította az ágyat és jócskán lelógott a földre. Éjszakára behúzták, nappal széthúzták és - hogy ne legyen útban - összecsomózták, majd visszagyömöszölték a csomó felett keletkezett „zsákba”- így jött létre a festményeken látható jellegzetes körte alak.

Anyaga: Selyemszövet, laposra illetve hengeresre kovácsolt vas, kenderkötél, sárgaréz karika. Elhelyezése magasan, 280-300 cm-re az ágy vagy trónszék fölött volt.¹⁷⁹

A 17. századi főúri ágybaldachin kialakítását és értékét Gróf Thurzó Ilona kézfogására Bécsben készítettett ágy érzékelteti.¹⁸⁰ Az ágyváz maga is meglehetősen

¹⁷⁵ Gróf Thurzó György kincstárának leltára, mely felvételét Th. Borbálának Erdődy Kristófhhoz lett férjhez adása után 1612. október. In. Radvánszky: Magyar családélet és háztartás II. 155 oldal.

¹⁷⁶ A Képes Krónika színpompás rajzai olasz típusú ágyakat mutatnak, a főleg német polgárokkal lakott városokban a német táblaképekről ismert teljes és félbaldachinos változatok voltak divatban.

¹⁷⁷ Rogier van der Weyden, Angyali üdvözlés, 1460; Jan van Eyck, Keresztelő Szent János születése, Torino-Miláno óraskönyv, 1422-1424, (Torino, Museo Civico);

¹⁷⁸ Heiligenkreuzi mester: Szent Klára halála 1410 Washington.

¹⁷⁹ A Visegrádon rekonstruált baldachin több kérdést felvetett, melyet így oldottunk meg: a keret laposvasból készült, sarkain átlósan megerősítve, melyhez alulra, a sarkainál kis csapokkal rögzítve 3cm-re rögzítettük a függőnytartó hengeres vékony vasrudat. Ez a használat során icipicit meghajlott, épp csak annyira, mint ahogy a régi képeken is látszik. A keret rögzítéséhez felül négy kisebb karika szolgál, ide fűztük a kenderköteleket, melyeket a fámennyezetbe vert vasszögekhez kötöttünk ki. A vázat a baldachinsátor anyagából vett csikokkal tekertük körbe, kívülről pedig a szabott baldachintető borul rá, mely az oldalai mentén lelóg takarva a függőnyrudat. Eredetileg aranyfóliával tekert gyapjuszálból készített hosszú, egyenes rojt szegélyezte volna, de ez a mai technikával előállíthatatlannak bizonyult. Így végül 5 cm vastag kereskedelembe kapható aranyszínűre festett valódi selyem „passepartout” rojtot kapott.

drága volt, hiszen 22,50 forintot adtak érte.¹⁸¹ De még többbe került a baldachin. A hozzá való 22 és $\frac{3}{4}$ rőf (17,75 m) tafotáért 53,47 forintot fizettek. De ehhez még vásároltak 11 és fél rőf vásznat bélésnek, 4 lat (7 dkg) hozzá illő színű, azaz szederjes selyemcérnát a varráshoz, 30 rőf (46 m) selyempántlikát, 76 lat (133 dkg) nagyobb és kisebb selyem franczlit (rojtot) - mely önmagában csak több mint 45 forint volt, és a 7 tucat azaz 84 db feketével tündöklő zöldes gombért összesen 115 forint és 25 dénárt adtak ki.

1480. RANSANUS KÓDEX EGYIK MINIATÚRÁJA

Mátyás tarka kárpitokkal leterített, kettős dobogón álló trónszéke fölött arannyal átszőtt, vörös színű baldachin függ.

3.5.1.2 Párnák

A kárpitokkal megegyező anyagból készültek a falfülkékbe, padokra, székekre kerülő kisebb párnák. A 15. század folyamán a székeknek nem volt rögzített párnázata, ennek divatja csak a század végén, a 16 század elején kezd kialakulni. Lényegében egyféle módját ismerték a párna behúzásának: a fehér lenvászonba tömött tollat, vagy gyapjút félbehajtott díszes anyagból varrt csőbe bűjtették, két oldalt selyemzsinórral húzva feszesre a huzatot. A zsinórzat a párnavarró keze nyomán akár igen bonyolult, dekoratív mintájú is lehetett. A kárpitanyag szélébe minden valószínűség szerint aszúrozott technikával készítették el a zsinórbűjtató lyukakat. A párna négy sarkába a mainál rövidebbre készített bojtokat varrtak szorosan. A padra, székre, falfülkébe helyezett párnák mérete a mai kispárnáknak felel meg, nagyobbak csak a fej alá kerültek, bár ezeket könnyebben mosható, lenvászonból kockásan szőtt, vagy később szélein hímzett vászonból készítették. Veres bársony párnát csak díszes alkalmakkor használtak. Az ágyba kerülő nagypárna alá, a fej feltámasztására fehér vászonba töltött, hosszú párnát helyeztek.

3.5.1.3 Ajtó és ablakfüggönyök

Az európai festmények között is csak elvétve találunk a 15 századból ablakfüggönyözést bizonyító darabokat¹⁸², bár szokása már ekkor elkezdődhetett, de szórványos volt. A 17. századi főúri otthonokban azonban számolni kell velük. Sok inventáriumi adat jelzi az ajtóra való aranyas bársonyt, vagy az ablak fölé helyezett, de

¹⁸⁰ Gróf Thurzó Ilona kézfogására vásárolt drágaságok és egyéb apróságok. Bécsben 1614. január. Bathány K. levéltár. Közli: Radvánszky B. In. Magyar családélet és háztartás a XVI.-XVII. Században, Bp., *Első megjelenés 1879-1896*. Helikon, 1986. II. kötet 203. old

¹⁸¹ Összehasonlítául: a kassai és az Abaúj vármegyei árszabás mennyezetes ágylai 4,25-5 forint körül mozogtak, igaz ezek a 17. század végétől valók.

¹⁸² Jost Haller: Angyali üdvözlét. 1451-65, Basel, Kunstmuseum

éppen csupaszon árválkodó vasakat is. 1686-ban Oprakercisórán az ebédlőpalota falát borító 13 kárpit közül az egyik „ajtóra való” volt, de a többi helyiségben nem említik. Ugyanitt az Úr házában az ablakon vasvesszőre függesztették a kék bagazia függönyt¹⁸³. Nagysajón a Setétházban (halottasház) egy darab zöld posztó volt a kert felőli ablak elé akasztva. Használatuk tehát nem volt általános, még egy épületen vagy akár szobán belül sem.

3.5.2 ASZTALTERÍTŐK ÉS KÉZTÖRLŐ KENDŐK

A kor lakberendezésében leggyakrabban használt másik textiltípus az asztalra kerülő fehér szövött vászon, melyhez nagyon hasonlóan használtak kéztörletéshez is. A korabeli ábrázolások alapján bizonyosnak látszik, hogy lenvászon terítőkről volt szó, melyek szövéstechnikája a 15 században a nyolc vagy hatnyüstös szövőszéken előállítható ún. barackmag (rombusz alakú, más néven gyémánt) minta volt. A leghíresebb darabokat Perugiában állították elő, innen exportálták egész Európába. Utánzása, másolása azonban nem igényelt olyan kifinomult, összetett tudást, mint a selyemszövőké, így hamar helyi műhelyek alakultak.

SZT. ERZSÉBET LAKOMÁJA 1480-1500 BARTFA SZT. EGYED TEMPLOM
SZÖVÖTT KENDŐ A FELVIDÉKRŐL, 16. SZ.

Az asztalterítőket és törletkendőket indigóval festett bonyolult szedettes mintával díszítették – széles mezőben griffek, oroszlánok, sárkányok, várak, szarvasok pompás figurái sorakoznak egymás mellett. Számptalan eredeti darab maradt ránk¹⁸⁴, és jó néhány ábrázolás is – ám ezek csak a jéghegy csúcsát képezik. Azonos technikával készülő, egyszerűbb változatait széles körben használták asztalterítőnek, kéztörletnek egyaránt. Ezeket helyi szövőműhelyek állították elő¹⁸⁵, a mintáik többnyire geometrikus formákból készített keskenyebb sávokból álltak, ám a legszebb darabok minősége alig marad el itáliai kortársaikétól¹⁸⁶. A szövet szélessége terítő esetében megközelítőleg 180 cm (harmadfél rőf) volt, kendő esetében 60 (Perugia), vagy 72 cm (1 bartfai rőf). Készítőik külön céhekbe, a barhentszövőkébe tömörültek, megkülönböztetve magukat az „egyszerű” takácsoktól. A hosszú asztalokra kerülő abroszok lelógatott két végét díszítette a széles szedettes minta, sokszor 80-120 cm hosszúságban, végét cifrán csomózott bojtsor zárta le. Az abroszok középső része, mely az ételek alá került fehérén maradt, csak egy-egy keskenyebb csík szakította meg. Így a lecsöpögő étel foltját

¹⁸³ Bagazia, a 17.-18 században keletről behozott vékony, olcsóbb szövetet jelentette. Magyar Néprajzi Lexikon Akadémia Bp. 1977-82.

¹⁸⁴ <http://www.larsdatter.com/perugia-towels.htm>

¹⁸⁵ Nálunk Bartfán és Eperjesen foglalkoztak vele.

¹⁸⁶ Bartfai oltárkendő, vagy mustrás vászon Fricről in. Sáros Vármegye szövött emlékei Magyar Iparművészet 1905. május. VIII. évf 2. sz.; és Iparművészeti Múzeum un. bakacsin kendői.

egyszerű mosással ki lehetett szedni, hiszen mosáskor a len szálak felületéről egy-egy vékony réteg is leszakad, így mindig fehér marad. A pamut erre kevésbé alkalmas. Úgy tűnik, az asztaloknak megfelelő hosszúságú abroszokat készítettek, és egy vagy két rétegben terítették rájuk úgy, hogy oldalt csak viszonylag keveset hagytak lelógni belőle. Ez alól csak a hosszú asztal két vége volt kivétel.

A 16.-17. századi asztalterítőkről kevesebbet tudunk. Az étkezőasztalra való abroszok vagy egy asztalra készültek, (Radvánszky ebből arra következtet, hogy az étkezőasztaloknak kialakult és rögzült méreteik lehettek¹⁸⁷), vagy több asztal méretűek voltak. Kedvelték a recés (áttört dísz), illetve a középén és szélein hímzett abroszokat.

3.5.3 SZÖNYEGEK

A nagy paloták hideg kő és téglapadlóit kákából, gyékényből font szőnyegekkel és Közel-keletről importált kézi csomózású mintás selyem kelimekkel tették komfortosabbá. Ez utóbbiakat inkább díszként terítették a földre¹⁸⁸ vagy a földet borító gyékényre¹⁸⁹, de a mai szemnek szokatlan módon asztalra¹⁹⁰, padra, vagy a trónszékek alá¹⁹¹ is helyezték. A 17. századi Erdély otthonaiban nemcsak a török szőnyegek (kilim, oszlopos), hanem helyi un. székely kárpitok, szőnyegek használata is divatban volt. Ugyancsak tovább élt az asztal szőnyeggel való leterítésének szokása. A búzásbocsárdi „tisztartó házában” az asztalt viseltes szőrszőnyeg takarta.

A padló burkolásáról leírások és főleg ábrázolások tudósítanak. Erasmus¹⁹² szerint a hideg ellen az angol közemberek kákát, gyékényt szórtak a földre. Ezt gyógynövényekkel: levendulával, kamillával, édesköménnyel, ibolyával tették illatosá és hitük szerint egészségessé. Az előkelők hosszú ruhája azonban minduntalan felseperte a kákakötegeket. Emiatt a szálakból hosszú fonatokat készítettek, és ezeket egymás mellé varrva a teljes padlót beborító, felszedhető, középkori értelemben takarítható padlószőnyeget hoztak létre. Kétféle változatát használták, ezek egyike az un. egyiptomi szövismód volt, mely három szálból álló 2-3 cm széles lapos fonatból készített vaskos felületet jelentett, mely lehetett körbeszegett darabszőnyeg vagy befedhette a teljes padlót is¹⁹³, kicsit hasonlíthatott a mai vietnámi lábtörlőkhöz. A másik, csak részben rekonstruálható technika: sávolszövessel 10-15 cm széles szalagokat hoztak létre úgy, hogy a vetülék és a láncfonal is sodrott gyékény vagy kákaszálakból állt, és ezeket varrták később egy felületre¹⁹⁴ - amivel szép, átlósan csíkozott mintát kaptak. Magyarországi használatáról nem maradt fenn semmilyen emlék, csak a bevezetőben is említett régészeti megfigyelések alapján lehet következtetni használatára. Gróf Thurzó György özvegye Czobor Erzsébet fia lakodalmára készülvén egyebek között 11 darab gyékényt is vett. A szöveggörnyezetből arra következtethetünk, hogy ezek szövött, vagy fonott darabszőnyegek lehettek¹⁹⁵.

¹⁸⁷ Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI.-XVII. Században, Bp., *Első megjelenés 1879-1896*. Helikon, 1986. 189. old.

¹⁸⁸ Christine de Pisan bemutatja munkáját Bajor Izabellának, British Library, Harley 4431, f.3. 1410-12.

¹⁸⁹ Le Livre du Cœur d'Amours Espris Renée king 1457; VI. Károly Pierre Salmonnal beszélget 1412.

¹⁹⁰ Domenico Ghirlandaio, St. Jeromos, Firenze;

¹⁹¹ Petrus Christus Trónoló Madonna 1457. Frankfurt;

¹⁹² Erasmus (1466-1536): az angol ház egészségéről.

¹⁹³ Berry herceg lakomája, Január, Berry herceg óráskönyve; La fleur des histories, Bibl.nat.Paris, 15. sz

¹⁹⁴ Vie et miracle de Notre Dame, Bibl. nat. Paris, 15. sz; Histoire de la Belle Helaine 14.-15. sz National Library Paris.

¹⁹⁵ Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI.-XVII. Században, Bp., *Első megjelenés 1879-1896*. Helikon, 1986.III. 31. old.

3.6 VILÁGÍTÁS

Főleg nyugati európai lakóhelyiségek vizsgálata alapján megállapítható, hogy háromféle mesterséges fényforrást használtak a tárgyalt korban. A nap lementével a legszegényebbek a szabad tűz lángja, vagy vékonyra hasított égő fadarab fényénél végezték tevékenységüket. Tehetősebb otthonok világító eszköze volt az olcsó, de kormozó, és nem túl jó szagú faggyúgyertya, vagy viaszgyertya, melyek ára viszonylag magas volt, takarékoskodni kellett vele. Ezen kívül világításra használták az olajmécseseket is. A gyertyákat tartókba helyezték, így közvetlenül az asztalra (egy-két karú gyertyatartók), a falra, vagy a mennyezetre függeszthették (csillár), esetleg a földre állított kandeláberbe tűzték.

A 15. századi Magyarország világítóeszközei a régészeti leletek tanúsága szerint szinte pontos másai voltak az Európában használtaknak. Az ozorai töredékek megegyeznek az Arnolfini házaspárt ábrázoló kép karos rézcstillárjával, egy késő gótikus darab pedig a Bártfai Szent Egyed templomban maradt meg. Az asztali egygyertyás, esztergához hasonló elvű fémnyomással kialakított lemez gyertyatartók és az öntött alakos asztali gyertyatartók is széles körben használtak voltak. Üveg testű, mennyezetről függesztett olajlámpásokkal a kassai Szent Erzsébet oltár leprásokat fürdető jelenetében találkozunk. Hordozható vaslámpások szintúgy több táblaképen is feltűnnek. Egyszerűbb, olcsó gyertyatartók voltak a kerámiából készült mécsesek, melyeket a régészeti leletek alapján rekonstruálhatunk.

Kovácsolt vaspántokból, lemezből készített tányérokba áll pl. az 1655-ből származó asztali gyertyatartó, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum őriz. A rézcstillárok divatja is változott, a gombos, flamand típusú csillárok jöttek Európa-szerte divatba. Magyarországon a Németföldről ismert, szarvasagancsos, mennyezetről függesztett gyertyatartókról tudunk: „*egy öreg szarvas zarvból tsinált gyertyatartó*” Radeczy István egri püspök ebédlőjében¹⁹⁶.

Az inventáriumok ugyanakkor alig tesznek említést a világítóeszközökről. Az óvári kastélyban az öreg palotában a falikárpitokon keresztül felszegezett réz falikarokról (4 db)¹⁹⁷ és Nagysajón a szélső nagy palota mennyezetről lelógatott, gyertyatartónak való láncról tudunk, ugyanígy emlékeznek meg Borbereknél is a festett mennyezetes ebédlőpalota aláfüggő *gyertyatartó láncocskájáról*¹⁹⁸. Szerencsén a Nagy Palotában egy gerendához rögzített „formás gyertyatartót” számoltak össze, lakószobákban és más helyiségekben ritkán találunk erre utaló nyomot. Jó Máté nagyszombati polgár hagyatékában mindössze 4 db ón gyertyatartót találtak. Gróf Thurzó György özvegye, Czobor Erzsébet fia lakodalmára készülvén egyebek között vett két üveglámpást és négy bádóg gyertyatartót¹⁹⁹, melyet a táncoló palotában kívánt a gerendákra felszegezni. Thurzó György kincstárában 1612-ben a rengeteg ékköves kőöntő, arany és ezüst kupák, csészék stb., mellett aranyozott és ezüst gyertyatartók is voltak, némelyek címeresek, két-három egyforma egy-egy „készletet” képezett. Összesen 21 darabot tekintettek a kincstár részének. Ezek egy része un. kinjárom volt, másikat négyszegletűnek neveztek.

¹⁹⁶ Radecius István egri püspök ingóságainak leltára. 1581. mártius 30. TT 1892. 559-568. MOL, E 211 III. ser. 34. t. 31. Sz.

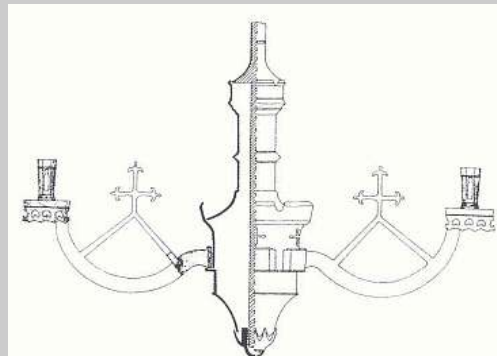
¹⁹⁷ Munkácson is hasonló: *"Wagion három falba ueteő rez giertia tarto"* (Munkács 1620)

¹⁹⁸ Borberek inventárium 1694. in B Nagy Margit: Kastélyok udvarházak 228. old.

¹⁹⁹ Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI.-XVII. Században, Bp., *Első megjelenés 1879-1896*. Helikon, 1986.III.30. A 2 üveg lámpás 2 forintba került, a 4 bádóg gyertyatartó mindössze 1 ft volt. (egy ló ára 50 ft volt, két száras csizma 2, 20 ft 1612-ben.)

A fentiekből inkább az a kép tárul elénk, hogy a lakószobákban nem volt „általános” világítás, inkább hordozható, illetve asztalra helyezhető kisebb gyertyatartókkal oldották meg azt. Ezt megerősíti Benda Borbála kutatása, aki a 17. századi magyar főúri étkezési szokásokat vizsgálva is csak asztali és falra való gyertyatartókat tudott felkutatni. A nagyteremben lehetett inkább állandó jelleggel csillár vagy falikar, melynek fénye messze elmaradhatott a mai igényektől.

Szövetneket, azaz fáklyát csak nagyobb eseményekkor, menyegző vagy esküvő alkalmából használtak, valószínűleg kültérben, hiszen a palotában, a fali gyertyatartókban levő gyertyák vigyázására külön személyt neveztek ki. Fehér, sárga és zöld színű szövetneket vásároltak a szövetnekkészítő legénytől.²⁰⁰ Ezek közül a fehér viaszból készült volt a legdrágább, a zöld a legolcsóbb. A fagygyúgyertyát ugyanakkor a háztartások maguk állították elő, erről tanúskodnak a szalonnásházakban, konyhákban összeírt gyertyamártó edények.

SZARVASAGANCSOS CSILLÁR NÉMETORSZÁGBÓL, 1395. KÖRÜL LEMGO, STADTISCHES MUSEUM
OZORAI GÓTIKUS RÉZ CSILLÁR.

²⁰⁰ Thurzó Györgyné Czobor Erzsébet vásárlásai in. Radvánszky I.m. *III.* 23, *III.* 372.